

Лекція 12

Тема: Встановлення й утвердження комуністичного тоталітарного режиму в Україні.

План

1. Формальний та реальний статус УСРР у «договірній федерації» радянських республік. Християн Раковський.
2. Утворення СРСР: наслідки для України. Адміністративно-територіальний поділ УСРР.
3. Антибільшовицький повстанський рух. Масовий голод 1921–1923 рр.
4. Впровадження непу в УСРР.
5. Суспільно-політичне життя. Ліквідація багатопартійності.

Література:

П-1. Турченко Ф. Г. Історія України: підруч. для 10 класу загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2010, §41-44

П-2: Пометун О. І., Гупан Н. М. Історія України: підруч. для 10 класу загальноосвіт. навч. закл. – К.: Освіта, 2015, тема 21-22

П-3. Кульчицький С. В. Історія України: додаток. до підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. : рівень стандарту, академічний рівень /С. Кульчицький Ю. Лебедева. – К.: Генеза, 2011, тема 1 §1-3

Електронні підручники:

[Istoriya Ukrainy 10klas Turchenko.pdf](#)

[Istoriya Ukrainy 10klas Pometun.pdf](#)

[10-klas-istorija-ukrajini-vlasov-2018-stand.pdf](#)

[Istoriya Ukrainy 10klas Kulchyckyj.pdf](#)

1. Під час громадянської війни на території колишньої Російської імперії утворилося шість радянських республік – Російська, Українська, Білоруська, Вірменська, Азербайджанська та Грузинська.

За Конституцією 1919 р. УСРР вважалась юридично незалежною державою. Вона мала власні органи державної влади та управління, видавала республіканські закони, стежила за їхнім виконанням.

Але державний суверенітет УСРР був досить вузьким. Це проявлялось насамперед у тому, що всі радянські республіки мали спільне політичне керівництво – Російську більшовицьку партію, місцеві республіканські органи якої не мали автономії. В умовах однопартійності РКП(б) перестала бути лише громадсько-політичною організацією, вона підмінювала представницькі, державні органи влади та управління. РНК України, Українська Рада Народного Господарства (УРНГ) діяли під безпосереднім керівництвом РНК та Вищої Ради Народного Господарства (ВРНГ) РСФРР;

У ході громадянської війни радянська Україна втратила найважливіші атрибути суверенітету. У 1919-1920 рр. між радянськими республіками склався «**воєнно-політичний союз**», за яким об'єднанню під керівництвом вищих державних органів Російської Федерації підлягали: військова організація і військове командування, народне господарство, залізниця, фінанси. а найважливіші закони РСФРР діяли на територіях інших радянських республік.

Наприкінці 1920-х – 1922 рр. між радянськими республіками формується «**договірна федерація**».

28 грудня 1920 р. представники Росії з одного боку і України – з іншого підписали договір про військовий і господарський союз між двома державами.

Згідно з цим договором уряди Росії і України оголошували, що об'єднують сім народних комісаріатів. Вони увійшли до складу Раднаркому РСФРР, а в українському уряді мали лише своїх представників. Аналогічні договори були укладені між Росією та іншими республіками.

Таким чином «**договірна федерація**», що сформувалась на початку 20-х рр., мала істотні вади. В її основу поклали принципи нерівності суб'єктів, що давало змогу структурам РСФРР ігнорувати рішення державних органів УСРР і послаблювати суверенітет республіки.

2. Після громадянської війни постало питання про остаточне врегулювання відносин між республіками. З цією метою створена спеціальна комісія на чолі з Й. Сталіним. Комісія розробила так званий план «автономізації», який передбачав включення республік на правах автономій до складу Російської федерації.

В Україні з критикою цього плану активно виступили голова уряду **Х. Раковський** та нарком внутрішніх справ **М. Скрипник**.

В. Ленін відкинув сталінський план і розробив власний, за яким усі республіки мали об'єднатися і утворити федеративний союз рівноправних республік.

I Всесоюзний з'їзд Рад 30 грудня 1922 р. на основі ленінського плану прийняв рішення про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Юридичне оформлення СРСР завершилося з прийняттям у **1924 р. Конституції СРСР. У травні 1925 р. IX Всеукраїнський з'їзд рад схвалив поправки до Конституції УСРР**, що остаточно законодавчо закріплювало входження УСРР до складу СРСР.

Конституція УСРР закріпила також новий адміністративно-територіальний поділ республіки. Замість повітів і волостей ще у 1923 р. були утворені **округи і райони**. У 1925 р. було ліквідовано губернії і встановлено триланкову систему управління (**центр-округ-район**).

Формально СРСР був федерацією, але фактично унітарною державою. **Україна втратила рештки державного суверенітету і перетворилась на адміністративну одиницю Радянського Союзу.**

3. На кінець 1920 - початок 1921 рр. більшовицька Росія і Україна опинилися в ситуації глибокої економічної, соціальної та політичної кризи, викликаної:

- воєнними діями, що велися майже безперервно сім років;
- політикою "воєнного комунізму", яка руйнувала основи економіки, паралізувала сільське господарство і викликала опір переважної більшості населення, особливо селянства.

Економічна криза виражалася в тому, що:

- промисловість знаходилася в стані розрухи. У 1921 р. в Україні промислове виробництво становило 1/10 частину довоєнного рівня, виробництво металу - 5%, вугілля - 30% і т. д.;

- у галузі фінансів - повна інфляція грошей;

- сільське господарство також перебувало в катастрофічному стані: порівняно з 1913 р. посівні площі в Україні скоротилися на чверть, збір зерна - на третину. Ситуацію ускладнили катастрофічна засуха 1921 р. і голод.

Наприкінці 1921 р. в Україні голодувало 1, 2 млн. жителів, а у травні 1922 - 3, 8 млн. Проте до 1922 р. майже все продовольство вивозилось до РСФРР.

Масовість жертв голоду, від якого загинуло близько 1 млн. чоловік, пояснюється не лише засухою, а й політикою більшовиків, що дає підстави говорити про перший у радянській історії голодомор 1921-1923 рр.

Соціально-політична криза виявилася в тому, що:

- почалися повстання селянства проти політики "воєнного комунізму" і, зокрема, проти продрозкладки. Повстанським рухом була охоплена майже вся Україна;
- тяжкий економічний стан, продовольчі нестатки викликали незадоволення радянською владою з боку робітників, що виливалося у різні форми протесту, зокрема страйки;
- склалася криза в більшовицькій партії, в якій загострилися суперечки щодо шляхів подальшого розвитку країни.

Таким чином, загальна криза в країні змусила більшовиків з 1921 р. перейти від політики "воєнного комунізму" до нової економічної політики (непу).

4. Основні завдання непу визначив X з'їзд РКП(б), що відбувся у березні 1921 р.

Суть нової економічної політики (непу) полягала в частковому поверненні до ринкових відносин, різних форм власності, економічних методів управління народним господарством.

Заходи, що передбачала неп:

1. У сільському господарстві:

- заміна продрозкладки продподатком, який був менший приблизно у два рази і задалегідь відомий селянам (продподаток з урожаю 1921 р. визначався в розмірі 117 млн. пудів замість встановленої раніше продрозкладки в 160 млн. пуд.).
- дозвіл на вільну торгівлю надлишками сільськогосподарської продукції;
- дозвіл на оренду землі і використання найманої праці.

2. У промисловості:

- продаж у приватні руки і передача в оренду дрібних і частини середніх підприємств, переважно у легкій і харчовій промисловості;
- децентралізація управління промисловістю. Багато підприємств об'єднувалися у трести і переводилися на госпрозрахунок;
- ліквідація загальної трудової повинності і зрівнялівки в оплаті праці;
- залучення іноземного капіталу у формі концесій, змішаних акціонерних товариств.

3. У галузі торгівлі і фінансів:

- відмова від розподілу продукції за картками, від прямого продуктообміну і перехід до вільної купівлі – продажу;
- у великих містах відкрилися торговельні біржі;
- у 1922-1924 рр. проведено грошову реформу, що сприяло зміцненню грошової системи, спаду інфляції і зростанню життєвого рівня населення.

В цілому неп забезпечив швидку відбудову зруйнованого війною господарства. У 1925-1926 рр. завдяки непу був досягнутий довоєнний рівень розвитку промислового і сільськогосподарського виробництва.

5. У кінці 20-х на початку 30-х рр.. політична система радянського Союзу, зберігаючи зовні усі атрибути демократії, фактично перетворилась на тоталітарну, яку дослідники називають режимом особистої влади Сталіна або сталінщиною.

Тоталітарний режим базувався на монополії більшовиків на владу. Більшовики усунули з політичної арени всі інші політичні партії.

В Україні, зокрема, була заборонена діяльність комуністів-боротьбистів, які висловлювались за самостійність України у рівноправному союзі з іншими соціалістичними республіками.

Відбувається об'єднання Компартії з держапаратом. Більшовики встановили повний контроль над усіма громадськими організаціями.